

odstranjen glavni moment, iz katerega bi lahko zrasla v delu F. notranja tragedija. Nasprotno pa je skušal v Veronikini osebnosti ohraniti in poudariti vse tragične momente, vendar, kar ni tragično, se ne da spremeniti v tragično, za to bi bilo treba napisati nov tekst, ustvariti novo osebnost. — Drugo načelo je bilo prav tako potrebno in razsodno: odstraniti preobilico cvetja in sadu, da se drevo ne zlomi pod težo svojega bogastva. Odstranil je mnogo bohotne, razkošne lirike, ki sodi bolj v pesniško zbirko kot v dramo. Stari Herman ni nič več tak poet, kakor ga poznamo iz teksta. — Manj srečno roko je imel Debevec pri izbiri ansambla, razdelitvi vlog. Friderik v osebi Gregorina je tako šibka figura brez ognja in moči, tako brez ideje, brez trohice živega, toplega čustva, da ga mogočna in zgrajena osebnost Hermana brez težav potisne ob zid in zavlada nad dejanjem. Herman v sijajni, umirjeni, izdelani formi Levarja ga s svojo notranjo silo in mogočnim razmahom docela »uniči«. Herman v tej vprizoritvi zmaga na vsej črti: stvarno in moralno. Obe Veroniki sta bili mnogo boljši kot Friderik. Danilova je dala Veroniki več globine in notranjega zanosa, več sile in krvi, Boltarjeva več čustev: kakor obstreljena ptica plahuta in izkrvavi med sanjami in resničnostjo. Njena Veronika ima več otroške naivnosti, dekliške vedrine, Veronika Danilove več ženske moči in zrelosti. Vendar je tudi njiju potisnila silovita Hermanova osebnost v ozadje, njiju osebne želje in pravice ne vzdrže pred Hermanovo vladarsko logiko, argumenti, kavalirstvom, pa čeprav bi ne bilo njegovega nasilja. — Za ostale osebe bi bila (kakor za Friderika) zelo plodna zamenjava, na primer med Kraljem in Skrbinškom; Skrbinšek je sicer zelo diskretno, toplo, umirjeno odigral Bonaventuro, a vendar je moral pritajevati svojo prirojeno silovitost in agresivnost. Kralj pa je moral obratno glumiti silovitost, zajetnost in prešernost. Maria Vera kot Jelisava in Debevec kot Pravdač sta bila vsak po svoje nekoliko prehudo monotona in teatralna. — Tudi pri izbiri igralcev mora odločati režiserjeva intuicija, razsodnost, ne pa gledališka politika ali celo naključje.

BRANISLAV NUŠIČ

B. BORKO

Branislav Nušič, ki je umrl 19. januarja v Beogradu s slovesom največjega komediografa na slovanskem jugu, je vstopil v srbsko literaturo kot pisec patetičnih verzov. Že tedaj se je za njegovo negodno besedo skrivala ost bodočega satirika. Zaradi neke pesmi, v kateri so odkrili žaljiv namig na vladajoče Obrenoviće, je bil mladi pravnik obsojen na dve leti ječe in je leto dni presedel v Požarevcu. Njegovi življenjepisci menijo, da je ta izkušnja odločilno vplivala na izoblikovanje Nušičeve pisateljske osebnosti. V ječi je spisal satirične črtice z naslovom »Listići«. Njegov uporni duh je iskal duška, zakaj v majhni obrenovičevski Srbiji ga je tesnilo z vseh strani. Spoznal je, da so razmere »zgoraj« dostikrat samo odraz stvarnih razmer v družbi, in kdor hoče zadeti zlo v živo,

ga mora napadati v človeškem občestvu. Bridka izkušnja s pesmijo ga je najbrž napotila, da se je pričel bojevati zoper zlo z nedolžnejšimi sredstvi: skušal ga je osmešiti in smeje razgaliti.

To pa je bil že življenjski program in Nušić ga je izpolnjeval počasi, po mnogih ovinkih. Večkrat se je pojavil med kritiki dvom, ali je Nušić sploh imel notranji moralistični patos velikih satirikov, ki bičajo in smešijo človeške slabosti samo zaradi svojega vzora popolnejših ljudi in bolj urejenega sveta. Kdor pozna Nušičevo mnogostransko in nenavadno obilno delo, je mogel upravičeno vztrajati pri tem vprašanju, na katero bodo mogla dokončno odgovoriti šele podrobna proučevanja. Dvom je bil tem bolj upravičen, ker je znano, da Nušić poteka iz cincarske rodbine in da psihologija njegove sredine z njeno trgovsko amoralnostjo (»poslovni moral«), dobičkarstvom in z ostalimi »čaršijskimi« značilnostmi ni mogla ostati brez vpliva na njegovo delo. Vzlic temu se zdi, da nahajamo že v satirično dokaj nedolžnih »Lističih« zarodek bodočega pisca družabnih satir in stvaritelja nekaterih, doslej še neprekosljivih tipov iz srbskega družbenega okolja.

Z »Ramazanskimi večeri« se je Nušić predstavil kot dober opazovalec in realistično usmerjeni pripovednik. Prvo njegovo večje delo je humoristična povest (v naslovu roman) »Opštinsko dete«. Že tu skuša med razvijanjem zabavne in vesele fabule o dojenčku, ki ga razni zapletljaji pošiljajo od oblasti do oblasti kakor kakšen nerešen akt, ošvrkniti upravni sistem Srbije in smeje pokazati njegove pomanjkljivosti. Ta spis, ki je izšel l. 1902, odlikujejo nekatere značilnosti njegovih poznejših komedij: karakterji so orisani s preprostimi sredstvi, vendar pa plastično in živo, nekateri dobivajo že poteze tipov; situacijska komika je morda malce groteskna ali izumetničena, a prepričuje zaradi tega, ker menimo, da so v takem okolju mogoči tudi taki prizori; dialog je živ, naraven in barvit.

Nušičevo pripovedno delo sega od prvih proznih poskusov preko »Ramazanskih večeri« in »Opštinskega deteta«, preko »Godine 1915« in »Autobiografije« do številnih humoresk, ki jih je vse do zadnjih let pred smrtjo priobčeval v beograjskih dnevnikih. To njegovo delo je dokaj različne vrednosti: v njem so kratke, vzorno spisane, na Maupassantov realizem spominjajoče, zdaj vedre in šaljive, zdaj malce tragične in patetične črtice, pa tudi dokaj povprečni časniški listki in časnikarske improvizacije komaj več ko enodnevne vrednosti. Nušić je živel dovolj dolgo in imel zadosti spretno in gibčno pero, da je mogel zapustiti obsežno delo, ki ga ni do kraja zaobseglo niti 25 zajetnih knjig njegovih Zbranih spisov v izdaji založnika Kohna.

Čeprav je Nušičeva pripovedna proza nemalo značilna za njegov slovstveni pomen, pa naj gre za drobne humoreske ali za pretresljivi opis umika srbske vojske čez Albanijo, je vendar težišče Nušičevega dela in pomena v dramatskih delih. Le-ta bi lahko razdelili v tako zvane resne drame, kakor na pr. »Knez od Semberije«, »Pučina«, »Nahod«, »Večnost« in na komedije in veseloigre, ki jih je dolga vrsta in izmed katerih so posebno znane: »Protekcija«, »Narodni poslanik«, »Običan čovek«, »Put oko sveta«, »Sumnjivo lice«, »Gospodja ministarka«, »Dr.«,

»Beograd nekad i sad«, »Užaloščena porodica« ter poslednja in ena najboljših »Pokojnik«.

Kot komediograf je Nušić nadaljeval na liniji »srbskega Molièra« Jovana Sterije Popovića, ki je bil takisto satirik cincarskega meščanstva, prelivajočega se v srbski narod. Če je pisec »Rodoljubcev« imel pred seboj vzor Molièrove komedije, je Nušić prinesel v svoj dramatski svet nekaj gogoljevskega. Oba svetovna vzora sta mu bila samo stimulans k izvirnemu in ne samo zanj osebno, marveč tudi za srbsko družbo značilnemu oblikovanju komičnih tipov.

Zakaj prav tipi Nušićevih komedij se nam najbolj vtisnejo v spomin in v njih utegne biti težišče njegovih stvaritev. Tipi so nosilci nekih kolektivnih lastnosti, ki so v večji ali manjši meri značilne za določeni sloj ali določeno skupino v obstoječi družbi. Nušić ni bil sociološko izšolan, vzlic temu imajo vse njegove pomembnejše komedije socialno noto, saj smešijo in bičajo vladajoče družbene plasti in za nje značilne človeške tipe.

Nušićevi advokati, politiki, trgovci, profesorji in uradniki so samo poosebljenje zla, ki je v tej družbi; to niso ljudje, ki bi bili že po naravi tolikaj pokvarjeni ali hudobni, saj so po značaju večidel bojazljivci in slabiči. Vedno so razmere tiste, ki dopuščajo razmah njihovih skoraj že normalno človeških nagibov k slabemu in nedopustnemu. Za karkoli že gre: za politično korupcijo in strankarsko tiranijo, za špekulacije z javnim denarjem in službami, za »porodičarstvo« in zlorabe javnega vpliva, za ženske spletke v salonih parvenijskih ministrov, za velikopotezne sleparije z imetjem in diplomami, vedno je obenem z dramatskimi osebami osmešena in izbičana družba. V tem pogledu je šel Branislav Nušić dalje od Molièra in Gogolja in za ta svoj nedvomni uspeh je bil dolžan hvalo okolju, v katerem je živel, bolj kakor svojemu sociološkemu znanju in moralnemu stremljenju. Zvezo med ljudmi in družbo je odkril instinktivno in se najbrž ni zmenil za sociološke teorije in družbeno-analitične metode, kakor je vrednost moralnih idej bolj doživljal v vsej njihovi življenjski konkretnosti, nego jo — kakor Gogolj — meril ob vzorih pravičnosti in resnice ter z religioznimi načeli. Prav zaradi svojega ostrega opazovanja in posebnega čuta za zlo v družbi in ljudeh je Nušić postal v svojih komedijah moralni sodnik obdajajočega družbe. Verjetno je, da bo veljal v bodočnosti za slikarja družbenih nravi na razvojnem prehodu iz malomeščanske sredine v velemestno, iz balkanske domačnosti v evropsko civilizacijo, iz majhne srbske države v večjo in širšo Jugoslavijo.

Ni dvoma, da bi Nušić ob svoji nadarjenosti in pristnem čutu za humor ustvaril dela še večje in trajnejše vrednosti, če bi imel globlje poglede v problematiko človeškega življenja in gogoljevsko žejo po doumetju zadnjih, tragičnih vzrokov človeške omejenosti in hudobnosti. Prav Nušićevo poslednje delo »Pokojnik« je pokazalo, da se je tri in sedemdesetletni Nušić zavedal globokega smisla svojega dela. Če je priredil junaku te komedije Pavlu Mariću (in ne vedé tudi sebi) tako odhodnico, kakor so zadnji prizori »Pokojnika«, ko človeška propalost triumfira nad resnico in pravico, je položil vanjo veliki nauk. Prav kakor

Gogolj je hotel razgaliti zlo vse do tja, kjer se začenja stud in kjer človek preko vseh moralnih pravil in pridig prihaja k počasnemu spoznanju svojih meja in svojih dolžnosti. Tudi v tej poslovljni komediji priljubljenega pokojnika se je mogla ugledati v zrcalu njegove satire družba, v kateri so mogoči vsi ti Novakovići, Blagojevići, Protići in drugi. In družba ni niti mogla razbiti zrcala, ki jo je še enkrat razgalilo in izdalo.

RAZSTAVA ŽENSKÉ MALE ANTANTE

K. DOBIDA

Na poti po mestih držav Male antante je prišla tudi k nam razstava češkoslovaških, rumunskih in jugoslovanskih slikaric in kiparic. Pri nas jo je uredila ljubljanska podružnica Jugoslovanske ženske zveze začetek marca. Obsegala je nad 180 predmetov, delo več kot sto razstavljalk. Zato na razstavi ni bilo zaključenosti, niti ni mogla nuditi prave in pregledne slike ženskega umetnostnega ustvarjanja v vseh treh zavezniških državah. Preveč je bilo imen, vsako zastopano kvečemu z dvema deli. Zato se ni pokazala ne svojstvena posebnost posameznic niti narodnostnih skupin.

Zastopane so bile domala vse šole zadnjih desetletij: od zgodnjega impresionizma preko kubističnih stremljenj do barvnega in linearnega ekspresionizma. Seveda so bile te smeri le bolj nakazane, izraz že umirjen in ustaljen. Borbenosti bi bil zaman iskal v teh delih, prav tako tudi uspešnega prizadevanja, najti nova pota in nov izraz. V glavnem so pa kazala dela sledove sodobne »nove stvarnosti«, to je tistega malce poetičnega realizma, ki zadnja leta prodira v upodabljaajočo umetnost in jo skuša spet približati svetu in množicam, katerim jo je spekulativni ekspresionizem tako korenito odtujil. Največ je bilo med slikami tihožitij, zlasti cvetličnih, mnogoštevilne so bile pokrajine, manj portretov. Zelo malo je bilo kompozicij, slikanega akta pa nobenega.

Treba je priznati, da je bila stopnja razstave dovolj visoka, da so zlasti slike razodevale okus in solidno tehnično znanje, vsaj po splošnem videzu. Redka sta bila smisel za kompozicijo in pravi koloristični talent. Značilno je globoko zanimanje za malenkostne podrobnosti, posebej še za dekorativne prvine.

Najboljši je bil češkoslovaški del, ki je predstavljal značilno srednjeevropsko sodobno slikarstvo, skoro progresivnih smeri. Med razstavljalkami jih je bilo nekaj, ki bi se bile mogle s svojim delom uspešno kosati z vsakim povprečnim moškim tekmečem. Najmočnejša osebnost je bila slikarica Julie Mézerová. Njena cvetlična tihožitja so — čeprav grafično pojmovana — res doživljena, močno osebno poudarjena, da po pravici vzbujajo spoštovanje s svojo jasnostjo in kompozicijsko pretehtanostjo. Močno dekorativne, v barvi neresnične so bile nekam romantično nastrojene, po gradnji pa kubistično vplivane pokrajine Slave Tonderove-Zátkove. Zanimivo dalmatinsko pokrajino v motno zadržanem